

Faculty of Social Sciences
Institute of Social Studies and Research

Quarterly of Social Studies Research in Iran
Vol. 10, No. 2:471-497, Summer 2021
Doi: 10.22059/jisr.2020.302546.1066

**Attitude to the Body: Generational Differences or Conflicts
(Study of Generational Attitude toward Adolescent Embodiment in
Tehran)***

Seyed Mahdi Etemadifard¹
Hesam Hoseinzadeh²

Received: August 14, 2020

Accepted: March 27, 2021

Abstract

Introduction: Body can be comprehended as the root of human identity, a time and a place in which the social world is embodied. Our understanding of our body and the meanings signified by this understanding vary depending on different social contexts. Moreover, adolescence is a period which body -as an unfinished and changing project- becomes an acute and critical sphere. The main aim in this article, first, is to analyse the understanding and attitude of adolescents in Tehran -as a generation- toward their body and others' in their peer group. And second, to study the attitude adults -as previous generations- have toward this adolescents' understanding of body. In fact, the main effort is to learn how adolescents distinguish between bodies, and based on what regulations they classify bodies. And then to learn what attitudes adults have toward this understanding of body.

Method: This study has been done through "Qualitative Research" and the data is grounded in "In-depth and Semi-Structured Interviews" with 17 adolescent boys and girls (aged 15 to 18) and 14 adult men and women (aged 21 to 48) in Tehran. The Maximum Variation sampling is used for finding the

---

* Research paper, extracted from Master thesis, "generational narration of pupil's everyday practice: the case study of generational strategies of Tehran's high school students", University of Tehran, Faculty of Social Sciences.

1. Assistant Professor of Sociology, Department of Social Sciences, University of Tehran, etemady@ut.ac.ir

2. Master of Sociology, University of Tehran (Corresponding author), hesamin.ir@gmail.com

cases in various types and theoretical sampling is used to achieve conceptual saturation. Finally, the interview data were coded and categorized by “Thematic analysis”.

Finding: Results show modern attitude toward body prevails among adolescents and most of them recognize body changeable and becoming. Although this understanding leads to puzzlement and sometimes worry for previous generations, the change itself and its ruling regulations paradoxically follow the totally traditional and gendered (masculine body and feminine body) patterns. Although this configuration seemingly represents adolescents’ embodiment ground breaking and altered, it has roots in values and patterns of previous generations. The same values and patterns but with different emersion and representation. It needs to be mentioned, the existing and continuity of these traditional regulations lies beneath the deep layers of this understanding and cannot be revealed effortlessly.

Conclusion: Therefore, most of both adolescents and adults contradict the existence and continuity of these regulations. This contradiction is comprehensible. Part of the adolescents’ fulfilment and identification is constructed from this contradiction they feel between themselves and previous generations. Approving this convergence of these apparently different regulations in understanding body, causes a crisis in their identification. Additionally, adults resist approving this convergence mostly because the outstanding difference they observe between the emergence and representation of this embodied understanding the adolescents and previous generations have; therefore, adults cannot recognize the fundamental and significant similarities. Occasionally, the idea of existing such contradiction gives identity to previous generations. Therefore, seemingly these two sides of this equation strive to accentuate the differences in order to consolidate the boundaries of “self” and “others” -as two or more different generations.

Keywords: Generation, Adolescent, Body, Embodiment, Gender.

Bibliography

- Abazari, Y., and Hamidi, N. (2008), “Sociology of the Body and Some Disputes”, **Women's Research**, No. 4: 127–160. *(In Persian)*
- Abdolhoseyni, A., and Haghghatian, M. (2018), “Social Factors Affecting Body Management in Adolescent and Young Girls and Boys in the City of Isfahan”. **Social Welfare**, No. 67: 233–271. *(In Persian)*
- Babbie, E. (2013), **The Practice of Social Research**, Translated by: R. Fazel, Tehran: Samt. *(In Persian)*
- Blaikie, N. (2013), **Designing Social Research**, Translated by: H. Chavoshian, Tehran: Ney. *(In Persian)*
- Bourdieu, P. (1998), **Practical Reason: On the Theory of Action**, Cambridge: Polity Press.
- Braun, V., and Clarke, V. (2006), “Using Thematic Analysis in Psychology”, **Qualitative Research in Psychology**, No. 2: 77–101.
- Connell, R. W. (1996), “Teaching the Boys: New Research on Masculinity, and Gender Strategies for Schools”, **Teacher's College Record**, No. 2: 206–235.
- Dillon, D. R., and Moje, E. B. (1998), Adolescent Identities as Demanded by Science Classroom Discourse Communities Elizabeth Birr Moje University of Michigan Deborah R. Dillon University of Minnesota, in: **Reconceptualizing the Literacies in Adolescents' Lives**, 193–222.
- Fazeli, N., and Mozayan, F. (2013), “School Girls and Resistance to the Veil: Case of Public-School Girls in Tehran”, **Iranian Sociological Association**, No. 2: 123–150. *(In Persian)*
- Frost, L. (2001), **Young Women and the Body: A Feminist Sociology**, New York: Palgrave Macmillan.
- Gondoli, D., Corning, A., Blodgett, E., and Bucchianeri, M . (2011), “Hetrosocial Involvement, Peer Pressure For Thinness And Body Dissatisfaction Among Young Adolescent Girls”, **Journal of Body Image**, No. 8: 143–148.
- Green, E., and Singleton, C. (2006), “Risky Bodies at Leisure: Young Women Negotiating Space and Place”, **Sociology**, No. 5: 853–871.
- Güneri, O., Sümer, Z., and Yildirim, A. (1999), “Sources of Self-identity among Turkish Adolescents”, **Adolescence**, No. 34: 535–546.
- Kertzer, D. I. (1983), “Generation as a Sociological Problem”, **Annual Review of Sociology**, No. 9: 125–145.
- Kirk, D. (1999), “Embodying the School/Schooling Bodies: Physical Education as Disciplinary Technology”, **The Extra-Ordinary School: Parergonality and Pedagogy**, New York, Peter Lang: 181-196.

- Kirk, D., and Tinning, R. (1994), “Embodied Self Identity, Healthy Lifestyles and School Physical Education”, **Sociology of Health and Illness**, No. 5: 600–625.
- Kovarik, J. (1994), “The Space and Time of Children at the Interface of Psychology and Sociology”, in **Childhood Matters: social theory, practice and politics**. Jens Qvortrup, Marjatta Bardy, Giovanni Sgritta, Helmut Wintersberger. (eds). Avebury, Aldershot : 101–122.
- Le Breton, D. (2013), **Sociology of Body**, Translated by: N. Fakouhi, Tehran: Saless. (*In Persian*)
- McCrindle, M., and Wolfinger, E. (2011), **The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations**, Sydney: UNSW.
- Mead, M. (2003), **Sex and Temperament in Three Primitive Societies**, 1st Perennial ed., New York: Harper Collins.
- Murray, K., Byrne, D. G., and Rieger, E. (2011), “Investigating Adolescent Stress and Body Image”, **Journal of Adolescence**, No. 34: 269–278.
- Rashid, K. (2015), “Risky Behaviors among Adolescent Boy and Girl Students in Tehran”, **Social Welfare**, No. 57: 31–56. (*In Persian*)
- Schonfeld, W. (1993), “Adolescents’ Mental Image of the Body”, Translated by: S. Shomali, **Training**, No. 84: 50–55. (*In Persian*)
- Shilling, C. (1993), **The Body and Social Theory**, London: Sage.
- Strauss, A., and Corbin, J. (1998), **Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory**, Translated by: E. Afshar, Tehran: Ney. (*In Persian*)
- Ungar, M. (2000), “The Myth of Peer Pressure”. **Adolescence**, No. 137: 167–180.
- Yazdani, F. (2013), **From School until Home: The Everyday Life of Girls Attending School of Art Within the Time After School until Home**, Master Thesis, University of Tehran. (*In Persian*)

نگرش به بدن: تفاوت یا تعارض نسلی

(مطالعه نگرش نسلی بدن‌مندی نوجوانان در شهر تهران)*

سید مهدی اعتمادی فرد^۱

حسام حسین‌زاده^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۱/۰۷

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۵/۲۳

چکیده

هدف اصلی این مقاله، واکاوی درک و نگرش نوجوانان تهرانی به‌مثابه یک نسل درباره بدن خودشان و دیگران در گروه همسالان و پس از آن، بررسی نگرش بزرگسالان به‌مثابه نسل‌های پیشین درباره این درک از بدن نزد نوجوانان است. یافته‌های پژوهش مبتنی بر مصاحبه عمیق اکتشافی با ۱۷ نوجوان دختر و پسر (۱۵ تا ۱۸ ساله) و ۱۴ بزرگسال زن و مرد (۲۱ تا ۴۸ ساله) در شهر تهران و تحلیل تماتیک (مفهومی) داده‌های گردآوری‌شده بود. نتایج پژوهش نشان می‌دهد هرچند نگرش‌های مدرن درباره بدن در میان نوجوانان رواج دارد و بسیاری از آنان بدن را مسئله‌ای تغییرپذیر می‌دانند که بیشتر مایه حیرت و گاهی نگرانی نسل‌های پیشین است، خود این تغییر، در بیشتر موارد به شکلی متناقض از الگوهای قدیمی مبتنی بر دوگانه‌انگاری مردانه/زنانه پیروی می‌کند. این وضعیت حاکی از آن است که هرچند از نظر صوری بدن‌مندی نوجوانان شکلی جدید و گاهی غریب به خود گرفته است، در بطن این بدن‌مندی جدید همان ارزش‌ها و الگوهای نسل‌های پیشین با قوت پابرجا هستند و تنها بروز و ظهور متفاوتی یافته‌اند. نگرش بزرگسالان به این بدن‌مندی نوجوانان را نیز می‌توان در قالب سه سنخ «داغ‌نگ»، «مدال افتخار» و «بی‌اعتنایی» فهم کرد. واژه‌های کلیدی: بدن، بدن‌مندی، تحولات نگرشی، نسل، نوجوانان.

---

*مقاله علمی - پژوهشی، مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد با عنوان «روایت نسلی از کردار زندگی روزمره دانش‌آموزی: مطالعه موردی استراتژی‌های نسلی دانش‌آموزان متوسطه دوم شهر تهران»، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی

۱. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، etemady@ut.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)، hesamin.ir@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

نوجوانان با درگیری و حضورشان در میدان‌های اجتماعی مختلف، به آن‌ها شکل می‌دهند و خود نیز متأثر از آنان شکل می‌گیرند. گروه همسالان نقش مهمی در گردش معانی و پیام‌ها درباره این مسئله دارد که نوجوان چطور می‌تواند و باید باشد. سیاست‌های رفتاری و نگرشی به‌طور غیررسمی در گروه‌های همسالان شکل می‌گیرد (فروست، ۲۰۰۱: ۱۱۱). روابط آنان درون این گروه‌های دوستی به آن‌ها اجازه می‌دهد تا عاملیت خود را ارتقا دهند (اونگار، ۲۰۰۰)، محیطی امن را برای تمرین مقاومت در مقابل اقتدار ایجاد کنند (کواریک، ۱۹۹۴) و منبعی برای حمایت و تعیین هویت بیابند (گونری و همکاران، ۱۹۹۹). پژوهش‌ها نشان می‌دهد رفتارها و نگرش‌های شکل‌یافته نوجوانان در گروه‌های همسالان، به‌نوعی در بزرگسالی و سطوح اجتماعی کلان‌تر هم امتداد می‌یابد. هرچند ممکن است این رفتارها دقیقاً در محیط‌های اجتماعی دیگر تکرار نشوند، به‌طورکلی تجسم هنجارها و ایده‌آل‌های جامعه هستند (بورديو، ۱۹۹۸؛ دیلون و مویه، ۱۹۹۸؛ کیرک، ۱۹۹۹). دلیل اهمیت و تعیین‌کنندگی بدن در میان نوجوانان برای ما آن است که بدن، شرط اولیه حضور در موقعیت اجتماعی است و نسبتی دوگانه با موقعیت اجتماعی برقرار می‌کند. بدن در سطوح فردی و اجتماعی، ماده‌ای هویت‌ساز است؛ فضایی که خود را در معرض خوانش و ارزیابی دیگران قرار می‌دهد. همچنین زمینه‌ساز تکوین هویت انسانی است؛ یعنی مکان و زمانی که در آن، جهان کالبد می‌یابد. استراتژی‌های بدنی متفاوتی برای بیان عواطف، از دریافت‌های حسی گرفته تا حرکات بهداشتی، از اشکال معرفی خویشتن گرفته تا مدیریت سلامت و بیماری، از خال‌کوبی گرفته تا سوراخ‌کردن پوست وجود دارد و بدن برای عملکردهای اجتماعی، بازنمایی‌ها و تخیل ماده‌ای بی‌پایان است. نمی‌توانیم از موجود انسانی سخن بگوییم، بدون آنکه ابتدا فرض کنیم او دارای بدنی محسوس و حساسیت‌های خاص خود باشد. به تعبیر دیگر، بدن ابتدایی‌ترین و به همین دلیل عمومی‌ترین ابزار درک جهان پیرامون است (لو بروتون، ۱۳۹۲: ۷-۱۲). البته جایگاه خاص بدن در زندگی اجتماعی به این محدود نمی‌شود. مفهوم بدن آن‌قدر با تعاریف ذهنی ما از مسائلی مانند هویت و خویشتن درآمیخته است که معمولاً وقتی ناخودآگاه از «خود» سخن می‌گوییم، ذهن و جسم خود را به‌مثابه یک کلیت، توأمان در نظر داریم. میزان خودآگاهی ما از بدنمان و حسی که با این خودآگاهی همراه است، در زمینه‌های اجتماعی مختلف، متفاوت است. ایماژ ما از بدنمان یا به عبارت دقیق‌تر اینکه بدن خود را چگونه درک می‌کنیم، بر توانایی ما در برقراری ارتباط با

دیگران و همچنین واکنش آن‌ها به ما مؤثر است. مفهوم «ایماژ بدنی» در قرن بیستم مورد توجه نظریه‌پردازان مختلف در حوزه‌های متفاوتی از جمله جامعه‌شناسی قرار گرفته و توسعه یافته است. ایماژ بدنی ما تنها به واسطه آنچه خود را شبیه بدان می‌پنداریم، شکل نمی‌گیرد، بلکه زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی بر تفسیر ما از آنچه می‌بینیم، اعمال محدودیت می‌کنند؛ بنابراین عمل درک این ایماژ، فرایند مداوم و سازگی و بازسازی اجتماعی است. به عبارت دیگر، ایماژ بدنی و روابط اجتماعی ما بر هم تأثیری متقابل دارند. زندگی روزمره نیز در اساس به معنای تولید و بازتولید بدن‌هاست و بازسازی بدن در واقع همان بازسازی جهان زندگی است (اباذری و حمیدی، ۱۳۸۷: ۱۲۹-۱۳۰).

مسئله محوری پژوهش حاضر در وهله نخست، واکاوی درک و نگرش نوجوانان تهرانی به مثابه یک نسل درباره بدن خودشان و دیگران در گروه همسالان و در وهله دوم، بررسی نگرش بزرگسالان به مثابه نسل‌های پیشین درباره این درک از بدن نزد نوجوانان است. در واقع دغدغه اصلی آن است که ابتدا دریابیم نوجوانان چگونه میان بدن‌ها تمایزگذاری و بر اساس چه قواعدی آن‌ها را دسته‌بندی می‌کنند و اینکه بزرگسالان چه نگرشی به این درک از بدن دارند. می‌خواهیم دریابیم که الگوها و قواعد حاکم بر بدن‌مندی نوجوانان تفاوت یا تعارضی بنیادین با الگوها و قواعد قدیمی و رایج بدن‌مندی در نسل‌های گذشته (الگوهای دوگانه‌انگار مردانه/ زنانه) دارد یا تنها امتداد همان الگوها و قواعد با بروز و ظهوری متفاوت است. از سوی دیگر، به نظر می‌رسد بدن در دوره نوجوانی وضعیتی بحرانی پیدا می‌کند. منظور از بحران در اینجا، وضعیتی است که در آن درگیری ذهنی و عینی نوجوان با بدن نه تنها به شدت همه‌ساحات زندگی او را تحت تأثیر قرار می‌دهد، بلکه خود را به محور کل زندگی روزمره‌اش بدل می‌کند. فرقی ندارد نوجوان کجا یا در حال انجام چه کاری باشد، ذهن و زندگی او در سیطره بدن و ضرورت‌هایی است که حول آن شکل گرفته‌اند. او نمی‌تواند مستقل از این ضرورت‌ها و بی‌اعتنا به آن‌ها بیندیشد و عمل کند؛ از این رو تلاش می‌کند به هر طریق ممکن، مواجهه‌ای با آن‌ها داشته باشد تا اندکی (حتی شده کوتاه‌مدت) از این سیطره بکاهد و این میل به سازمان‌دهی یا بازسازمان‌دهی بدن خود را آرام کند. اگر موفق نشود، بحران به تدریج گسترش می‌یابد و گاهی به نمونه‌هایی از ناهنجاری‌های رفتاری یا سرکوب‌های شدید روانی درون خود فرد بدل می‌شود. باید دید خود این وضعیت چه ویژگی‌هایی دارد و چه عواملی و چگونه آن را شکل می‌دهند. البته واضح است پیگیری این پرسش‌ها در همه‌ساحات زندگی چنان ابعادی می‌یابد که از توان

یک کار پژوهشی واحد خارج است؛ بنابراین، ما مسئله خود را به روابط درون گروه همسالان محدود کرده‌ایم. بخش زیادی از نوجوانی افراد در بیشتر موارد در کنار همسالان می‌گذرد و طبیعی است این محیط هم در شکل‌دهی به بدن نوجوانان نقش درخور توجهی داشته باشد و هم متأثر از این مواجهه، خود نیز تغییر شکل یابد. پرداختن بدین مسئله از آن جهت اهمیت دارد که می‌توان با آن، صورت‌بندی دقیق‌تری از بدن‌مندی نوجوانان ارائه کرد. همچنین با کاستن از ابهامات موجود در این زمینه، از یک سو، فضا را برای درک شفاف‌تر خود نوجوانان از بدن و تجارب بدن‌مندان فراهم می‌کند و از سوی دیگر، به بزرگسالان و سیاست‌گذاران امکان‌های بیشتری برای مواجهه و سیاست‌گذاری در این زمینه می‌دهد. بدین ترتیب، ابتدا در چند محور توصیف بسنده‌ای از واقعیت جاری در گروه‌های همسالان نوجوانان ارائه شده است. نخست اینکه کنشگران اجتماعی درون این گروه‌ها چگونه دسته‌بندی می‌شوند، هر یک چه نقش یا نقش‌های بدن‌مندی را با چه جزئیاتی بر عهده دارند و سازو برگ انتخاب یا تحمیل این نقش‌های بدن‌مند چیست. در گام دوم، سراغ واکاوی نگرش بزرگسالان به‌عنوان نمایندگان نسل‌های پیشین درباره درک نوجوانان از بدن خود خواهیم رفت. باید دید چه ارتباط نسلی‌ای میان این نسل‌ها جاری است. نسل‌ها از یک سو، می‌توانند تأییدکننده و دنباله‌روی یکدیگر باشند و از سوی دیگر، در جدال و تعارض با یکدیگر قرار بگیرند.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متفاوتی از جنبه‌های مختلف دانشی مانند علوم اجتماعی، روان‌شناسی، زیست‌شناسی و غیره به مسئله بدن در زندگی نوجوانان پرداخته‌اند. البته بسیاری از این پژوهش‌ها به شکلی مستقیم و هدفمند به «بدن اجتماعی» مرتبط نبوده‌اند، بلکه به شکلی غیرمستقیم و ضمنی به آن توجه کرده‌اند. در ادامه، به برخی از این پژوهش‌ها که در حوزه علوم اجتماعی انجام شده‌اند و ممکن است دلالت‌هایی برای مطالعه حاضر نیز داشته باشند، پرداخته‌ایم.

مطالعه اشرف عبدالحسینی و منصور حقیقتیان (۱۳۹۶) نشان می‌دهد که مدیریت بدن و ظواهر جسمانی و بدنی در حال حاضر هم برای دختران جوان و هم برای پسران جوان از اهمیت خاصی برخوردار است. بدن برای این نوجوانان و جوانان حامل هویت آنان است. آنان تلاش می‌کنند از طریق مدیریت متفاوت بدنشان، نوعی هویت شخصی برای خود بسازند که آنان را از ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی محیط اطرافشان متمایز می‌کند.

پایان‌نامه فاطمه یزدانی (۱۳۹۵) هرچند به تجارب دختران نوجوان محدود است، اهمیت و جایگاه انکارنشدنی بدن در زیست روزمره نوجوانان را به‌خوبی نشان می‌دهد. براساس یافته‌های این پژوهش، بدن برای دختران نوجوان شبیه به بوم نقاشی است و می‌تواند با طراحی آن به شیوه دلخواهشان خود را همان‌گونه که می‌خواهند به نمایش بگذارند. آنان برای نمایش وابستگی‌های شخصیتی، اجتماعی و حتی طبقاتی از بدن خود بهره می‌برند و آن را در خدمت هویت مدنظرشان به کار می‌گیرند.

یکی از برجسته‌ترین نمونه‌های مطالعه درباره رفتارهای پرخطر نوجوانان در شهر تهران که شامل رفتارهای پرخطر بدن‌مند آنان نیز می‌شود، پژوهش خسرو رشید (۱۳۹۴) است که جامعه آماری آن از میان دختران و پسران نوجوان (۱۵ تا ۱۸ ساله) شهر تهران بود و به شیوه پیمایش انجام شد و بر اساس آن ۱۷/۱ درصد پسران و ۱۲/۶ درصد دختران رابطه جنسی اجباری و ۳۳/۹ درصد پسران و ۲۷ درصد دختران رابطه جنسی با میل خود را تجربه کرده‌اند. همچنین ۳۴/۲ درصد پسران و ۱۸/۳ درصد دختران در طول ۱۲ ماه گذشته درون مدرسه و ۳۶/۹ درصد پسران و ۱۹/۴ درصد دختران در بیرون از خانه (جز مدرسه) کتک‌کاری کرده‌اند.

مطالعه‌ای دیگر که درباره چگونگی تجربه کدهای پوششی و آرایشی توسط دختران دبیرستانی شهر تهران انجام شده، نشان‌دهنده تنوع گسترده‌ای در تجربه بدنی دانش‌آموزان درون محیط مدرسه است. جدال میان پذیرش و عدم پذیرش قوانین مدرسه، نگاه صفر و یکی مسئولان مدارس و دل‌زدگی دانش‌آموزان، تلقی متفاوت دانش‌آموزان از مفهوم پرورش و چالش‌های مدیریتی در اجرای قوانین مربوط به کدهای پوششی و آرایشی تنها بخشی از مسائلی است که به‌واسطه چالش میان بدن و مدرسه شکل می‌گیرد. براساس یافته‌های این پژوهش، به نظر می‌رسد الگوی مواجهه مدرسه با این موارد پیرو الگوی صیانت از پوشش زنان در جامعه است که طی آن فصولی از سال حفظ ارزش‌ها در اولویت قرار می‌گیرند و در برخی فصول دیگر این‌طور نیست (فاضلی و مزین، ۱۳۹۲: ۱۳۴-۱۴۶).

گندولا و همکاران (۲۰۱۱) در پژوهش خود تأثیر فشار گروه همسالان بر نارضایتی بدنی در دختران نوجوان را بررسی کردند. آن‌ها در قالب یک پژوهش طولی سه‌ساله درباره ۸۸ دختر نشان دادند که چطور فشار گروه همسالان با نارضایتی بدنی دختران نوجوان رابطه‌ای مثبت دارد؛ یعنی با افزایش فشار همسالان میزان نارضایتی نیز افزایش می‌یابد. مورای و همکاران (۲۰۱۱) به مطالعه رابطه میان استرس نوجوانان و تصویر بدنی‌شان پرداخته‌اند. آن‌ها پس از

گردآوری داده‌هایشان از ۵۳۳ نوجوان به این نتیجه رسیدند که عوامل فشارزای مرتبط با تصویر بدنی مانند فشار گروه همسالان، حضور در مدرسه و غیره رابطه معناداری با نارضایتی از تصویر بدنی دارد. جالب آنکه مطالعات آن‌ها وجود چنین رابطه‌ای را در میان نوجوانان هر دو جنس تأیید می‌کند. گرین و سینگلتون (۲۰۰۶) به نسبت میان خطرپذیری، بدن و فراغت می‌پردازند. آنان نشان می‌دهند دختران نوجوان در بسیاری از فعالیت‌های فراغتی و بدن‌مند خود، خطرپذیری دارند؛ یعنی با علم به اینکه یک تجربه که اغلب جذاب و هیجان‌انگیز است، ممکن است برایشان خطرآفرین باشد، دست به انتخاب آن می‌زنند. بیشتر این تجارب خطرآفرین بدنی در محیط‌های عمومی رخ می‌دهد. اسکافلدا (۱۳۷۲) نیز نشان می‌دهد در دوره نوجوانی تغییرات اجباری فیزیکی، افزایش درون‌نگری، تأکید بر ویژگی‌های فیزیکی از سوی گروه همسالان و گرایش فزاینده به مقایسه خود با دیگران براساس معیارهای فرهنگی سبب می‌شود آگاهی نوجوان از خود و بدنش افزایش یابد. تغییرات سریع بدنی در دوره نوجوانی موجب می‌شود نوجوان هنگام قرارگیری در بحران‌های عاطفی، تصویر بدن را در ذهن خود مرور کند؛ بنابراین بیشتر نوجوانان تصور می‌کنند بدنشان برایشان نامأنوس است و دائماً نگران این مسئله هستند که ظاهرشان در مقایسه با دوستانشان چه وضعیتی دارد.

چارچوب مفهومی و حساسیت‌های نظری

فهم اجتماعی از بدن

بدن در دوره نوجوانی اهمیت خاصی می‌یابد. در این میان، گروه همسالان یکی از سازنده‌ترین نقش‌ها را در نظام‌مندی و تنظیم بدن ایفا می‌کند. از خلال مطالعه بدن می‌توان جایگاه این گروه‌ها را در برساخت هویت تجسم‌یافته نوجوانان فهم کرد (شیلینگ، ۱۹۹۳؛ کیرک و تینینگ، ۱۹۹۴؛ کونل، ۱۹۹۶؛ گیدنز، ۱۹۹۱). از میان ایده‌های مختلفی که به رشد و گسترش مطالعات معطوف به بدن در قرن بیستم منجر شد، ایده‌ای که در پژوهش حاضر نیز اهمیت دارد حرکت از مدرنیته به سوی مدرنیته متعالی (فشرده) است که درون‌مایه آن عدم قطعیت است. بدین ترتیب هویت‌های ما و احساس ما از خویشتن به هیچ‌وجه امری از پیش مشخص نیست. هویت‌ها و خویشتن‌های متغیر نتیجه بازاندیشی فزاینده انسان عصر مدرن در دوره متأخر آن است؛ به گونه‌ای که این بازاندیشی در همه ابعاد و از جمله درباره بدن فرامدرن صادق است. در جهان معاصر، بدن دیگر امری از پیش داده نیست، بلکه امری قابل تغییر، برنامه‌ریزی و بازاندیشی است.

که در طول دوره حیات فرد با تغییرات فراوانی مواجه می‌شود؛ از همین روست که شیلینگ (۱۹۹۳) بدن را پروژه ناتمامی می‌داند که در خلال مشارکت در جامعه تغییر می‌یابد (اباذری و حمیدی، ۱۳۸۷: ۱۳۲).

نکته مهم است که اینجا بدن برای ما نشان‌دهنده شکلی از تعلق زیست‌شناختی نیست، بلکه صورتی تماماً فرهنگی دارد. البته که نمی‌توان منکر وجود تفاوت‌هایی در قد، وزن، طول عمر میان افراد یک جامعه شد، اما به نظر می‌رسد این تفاوت‌ها بیشتر از آنکه قوانینی انعطاف‌ناپذیر و نامتغیر باشند، گویای گرایش‌های متفاوت اجتماعی هستند. به نظر می‌رسد این دست تفاوت‌ها بیشتر از اینکه مسائلی زیست‌شناختی باشند، به نظام انتظارات و توقعاتی مربوط می‌شوند که جامعه از نقش‌های آنان دارد و در نظام‌های آموزشی و سبک‌های زندگی شکل گرفته است (لو پروتون، ۱۳۹۲: ۹۶-۹۹).

تفاوت نسلی یا تعارض نسلی

مفهوم نسل مانند دیگر مفاهیم اجتماعی، گسترده و سیال است. متفکران مختلف تعاریف متفاوتی از این مقوله ارائه داده‌اند و توافقی بر سر معنای آن وجود ندارد. کرتزر تعاریف متفاوت و متعددی را که از نسل ارائه شده است، در قالب چهار رویکرد دسته‌بندی می‌کند: ۱. نسل به‌مثابه نسبت خویشاوندی: بیشتر مورد استفاده انسان‌شناسان و به معنای روابط والدین و فرزندان و دیگر اعضای خانواده است. ۲. نسل به‌مثابه افراد هم‌دوره: بیشتر مورد استفاده جمعیت‌شناسان است و منظور توالی مردم از طریق حرکت گروه‌بندی‌های مختلف سنی است. ۳. نسل به‌مثابه مرحله زندگی: به‌طور مشترک مورد استفاده جمعیت‌شناسان و جامعه‌شناسان است؛ زیرا مراحل زندگی معنایی کلی‌تر از افراد هم‌دوره را به ذهن متبادر می‌کند و می‌تواند به وجوه متفاوت مسئله نسل اشاره کند. ۴. نسل به‌مثابه دوره تاریخی: بیشتر مورد استفاده جامعه‌شناسان است و وقتی از دوره تاریخی صحبت می‌کنیم یعنی تأثیرات اجتماعی (اقتصادی، سیاسی و فرهنگی) بر افراد را مدنظر قرار می‌دهیم. از این منظر، نسل ممکن است به‌واسطه یک رویداد تاریخی و فارغ از اینکه چند سال از عمرش می‌گذرد، قطع شود و نسل جدیدی شکل بگیرد (کرتزر، ۱۹۸۳: ۱۲۸-۱۴۲). رویکرد پژوهش حاضر نیز در قالب دسته چهارم می‌گنجد.

نظریه‌پردازان مختلفی به دسته‌بندی نسل‌ها و نظریه‌پردازی حول نسل‌های جهانی پرداخته‌اند و اغلب در تعیین حدود برای نسل‌ها و نام‌گذاری آنان دچار اختلاف‌اند. البته تمام

پیش‌فرض‌های این نوع نگاه به نسل پذیرفتنی نیست و باید متوجه اقتضائات محلی موجود در ایران و به‌طور مشخص تهران باشیم. با این حال در پژوهش پیش‌رو از دسته‌بندی مک‌کریندل و ولفینگر (۲۰۱۱: ۵-۷) الهام گرفته‌ایم که در ادامه به‌اختصار آن را شرح داده‌ایم:

۱. پیامبر / ایده‌آلیست - بیبی‌بومرها یا کودکان نسل انفجار

در اوج متولد شدند، جوانی‌شان را در بیداری سپری کردند، میانسالی‌شان در ازهم‌پاشیدگی گذشت و سال‌های پیری در تجربه یک بحران بودند. این نسل در اوج رونق پس از جنگ جهانی دوم دیده به جهان گشود. جنبش حقوق مدنی که جوانان این نسل مهم‌ترین مشخصه‌اش بودند، آخرین نمونه از بیداری بود که جهان به خود دید. این نسل حد فاصل سال‌های ۱۹۴۶ تا ۱۹۶۴ میلادی (تقریباً ۱۳۲۵ تا ۱۳۴۳ شمسی) متولد شد و در سرشماری ۱۳۹۵ در ایران حدود ۱۵ درصد جمعیت را تشکیل می‌داد.

۲. خانه‌به‌دوش / منفعل - نسل ایکس (X)

در بیداری متولد شدند، جوانی‌شان را در ازهم‌پاشیدگی سپری کردند، میانسالی‌شان در بحران گذشت و در سال‌های پیری اوجی جدید را تجربه کردند. نسل ایکس جوانی‌اش در جهان پیش از ۱۱ سپتامبر گذشت که صلح و رفاه نسبی بر آن حاکم بود. این نسل حد فاصل سال‌های ۱۹۶۵ تا ۱۹۷۹ میلادی (تقریباً ۱۳۴۴ تا ۱۳۵۸ شمسی) متولد شد و در سرشماری ۱۳۹۵ در ایران حدود ۱۲ درصد جمعیت را تشکیل می‌داد.

۳. قهرمان / مدنی - نسل وای (Y)

در طول ازهم‌پاشیدگی متولد شدند، جوانی را در بحران گذراندند، میانسالی‌شان را در اوج و پیری را در بیداری سپری کردند. جوانان نسل وای اکنون در بحران دوره ۱۱ سپتامبر زندگی می‌کنند. این نسل حد فاصل سال‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۴ میلادی (تقریباً ۱۳۵۹ تا ۱۳۷۳ شمسی) متولد شد و در سرشماری ۱۳۹۵ در ایران حدود ۳۱ درصد جمعیت را تشکیل می‌داد. بیشتر بزرگسالانی که در این پژوهش با آنان مصاحبه شده است، در این دسته قرار دارند.

۴. هنرمند / منطبق - نسل زد (Z)

در طول بحران متولد شدند، جوانی را در اوجی جدید سپری کردند، میان‌سالی را در بیداری و پیری را در ازهم‌پاشیدگی گذراندند. زدها در دوره بحرانی تروریسم، رکود اقتصادی و تغییرات

آب‌وهوایی زندگی می‌کنند. پیش‌بینی می‌شود سال‌های جوانی آنان در زمان بازسازی اقتصادی و اجتماعی بگذرد. این نسل حد فاصل سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۹ میلادی (تقریباً ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۸ شمسی) متولد شد و در سرشماری ۱۳۹۵ در ایران حدود ۳۰ درصد جمعیت را تشکیل می‌داد. نوجوانان جامعه هدف بالقوه پژوهش حاضر نیز در این دسته می‌گنجند.

حساسیت‌های نظری

اکنون مسئله آن است که بتوانیم ارتباط میان تجارب مشترک نسلی و درک اجتماعی از بدن را دریابیم. تجارب جمعی و مشترک هر نسل متأثر از زمینه‌های اجتماعی گسترده‌تری شکل می‌یابد که فرصت‌ها و محدودیت‌هایی نه‌تنها برای کنش‌های آنان، بلکه حتی برای ذهنیت‌هایشان ایجاد می‌کند؛ از همین روست که می‌توانیم نسل را به‌عنوان میانجی‌ای برای طبقه‌بندی ادراکات اجتماعی (از جمله، ادراکات بدنی) به کار بگیریم. زمینه‌های گسترده اجتماعی که به تجارب و ادراکات نسلی ما حد می‌زنند، نه‌تنها رویدادهای تاریخی بلکه الگوهای جاری در هر دوره تاریخی هستند؛ برای مثال الگوی مصرف فرهنگی به‌طور عام و مصرف رسانه‌ای به‌طور خاص در هر دوره تاریخی از قواعد منحصربه‌فردی پیروی می‌کند و همین قواعد که در پیوستاری بلندمدت جاری‌اند، اغلب از دیده‌ها پنهان می‌مانند و توجه چندانی را جلب نمی‌کنند، می‌توانند هم‌تراز یک رویداد تاریخی مهم و تأثیرگذار که در لحظه‌ای کوتاه تجربه می‌شود و از میان می‌رود، اثرگذار و شکل‌دهنده باشند.

با توجه به ادراکات پیش‌گفته از دو مفهوم بدن و نسل، در این مطالعه ابتدا تلاش کردیم درک بدن در میان نوجوانان را واکاوی کنیم و به عبارت دقیق‌تر، دریابیم که نوجوانان این ماده نامتعین (بدن) را چگونه در میان خودشان تعین می‌بخشند، چگونه بدن خود و دیگری را در گروه‌ها همسال درک و دسته‌بندی می‌کنند و این سازوبرگ‌های درک و دسته‌بندی از کجا می‌آیند. هرچند بخش مهمی از این سازوبرگ‌ها جنسیتی هستند، صرفاً این‌طور نیست و می‌توان سازوبرگ‌های تمایزبخش دیگری را هم در میان آنان شناسایی کرد. فهم پیوند میان این ادراکات از بدن (چه بر محور جنسیت و چه بر محورهای دیگر) و مسئله نسل مدنظر است. معمولاً حوزه‌هایی مانند بدن که به‌شدت با ارزش‌ها و عادت‌واره‌های نسلی آمیخته هستند و در آن مرزهای میان امر هنجارین و ناهنجارین بسیار برجسته می‌شوند، سبب شکل‌گیری تعارضات و اختلاف‌نظرهایی میان نسل‌های مختلف می‌شوند. هر نسل از نظرگاه نسلی مخصوص به خود که

درواقع حاصل انباشت تجربه‌های جمعی آن نسل است، به موقعیت نسلی نسل دیگر می‌نگرد و مواجهه‌اش با آن درواقع مواجهه انبوهی از تجربه‌های انباشته جمعی یا انبوه جدیدتری از تجربه‌های انباشته جمعی است؛ به همین دلیل گروه‌های نسلی یکدیگر را با عباراتی مانند «دهه شصتی‌ها»، «دهه هفتادی‌ها»، «دهه هشتادی‌ها» و غیره خطاب می‌کنند که نشان‌دهنده نگاه جمعی به مسئله نسل است. البته خود این نام‌گذاری‌ها دقت چندانی ندارند و تنها سهولت در نام‌گذاری و دسته‌بندی است که آنان را این‌چنین پرکاربرد می‌کند؛ به همین دلیل نمی‌توان آن‌ها را معیار خوبی برای مطالعات جامعه‌شناختی به‌شمار آورد. چنان‌که گفتیم، اینجا ما با تجربه‌های سازنده به‌عنوان معیار تعیین نسل روبه‌رو هستیم و به همین دلیل صرف سال تولد نمی‌تواند کسی را درون یک دسته‌بندی نسلی جای دهد. مسئله این است که فرد چه تجارب جمعی‌ای را از سر گذرانده و این تجارب او را در کدام دسته‌بندی نسلی جای می‌دهند؛ به همین دلیل در انتخاب مصاحبه‌شوندگان (به‌ویژه مصاحبه‌شوندگان بزرگسال) تنها به سال تولدشان اکتفا نکرده‌ایم و آنان را در تقابل با نوجوانان به‌عنوان یک دسته‌بندی اجتماعی شناخته‌شده در جایگاه جمعی یکسانی قرار داده‌ایم؛ یعنی جایگاه جمعی بزرگسالان؛ به همین دلیل تلاش کردیم قضاوت و مواجهه این بزرگسالان به بدن‌مندی و درک نوجوانان را به‌عنوان دو گروه نسلی واکاوی کنیم.

روش‌شناسی پژوهش

درباره روش گردآوری داده‌ها، با توجه به پیچیدگی موضوع مورد پژوهش، ناگزیر بودیم به‌جای استفاده از یک تکنیک خاص، از دو تکنیک مردم‌نگارانه، یعنی مصاحبه عمیق اکتشافی و مردم‌نگاری در مرزهای میدان بهره ببریم. بخش اول و اصلی گردآوری داده‌ها که در قالب مصاحبه‌های عمیق اکتشافی بود، در «محیط‌های نیمه‌طبیعی» (بلیکی، ۱۳۸۴: ۲۴۸-۲۴۹) انجام شد که شامل «پرسش از افراد برای گرفتن گزارش‌های آنان در زمینه فعالیت‌ها، نگرش‌ها و انگیزه‌های خودشان یا سایر مردم و نیز دریافت پاسخ‌های آن‌ها در زمینه فرایندهای اجتماعی و فعالیت‌های نهادی» (همان) از طریق مصاحبه عمیق نیمه‌ساخت‌یافته می‌شود. مردم‌نگاری در مرزهای میدان شیوه‌ای برای تکمیل بخش اصلی داده‌ها بود و می‌توانست از بابت رفع فاصله میان داده‌های واقعی و ایده‌آل نیز اطمینان بیشتری به ما بدهد؛ از این‌رو تلاش کردیم با حضور در مرزهای میدان و گسترش روابط روزمره‌مان با بخشی از نوجوانان و بزرگسالان علاقه‌مند و داوطلب که خودشان بخشی از جمعیت موردهای این مطالعه نیز بودند، بتوانیم در گروه‌های

اجتماعی که به‌طور روزمره درون گروه همسالان یا حول آن شکل می‌گیرد، حضور پیدا کنیم و به داده‌های عمیق‌تری از میدان دست یابیم. داده‌هایی که در بیشتر موارد امکان ضبط و اجرای آن‌ها وجود نداشت؛ چراکه بسیار نامتمرکز و پراکنده بودند، اما به درکمان از مسئله کمک شایانی می‌کردند.

موردیابی در این پژوهش به شکل غیراحتمالی (ببی، ۱۳۹۲: ۴۱۵-۴۲۰) و نظری انجام شد؛ یعنی طی فرایند پیوسته و مستمر داده‌ها جمع‌آوری، کدگذاری و تحلیل شدند و هم‌زمان تصمیم‌های مربوط به حجم نهایی نمونه همراه با پیشرفت کار گرفته شد (بلیکی، ۱۳۸۴: ۲۶۷). براین‌اساس موردیابی جایی متوقف شد که به اشباع نظری رسیدیم؛ یعنی زمانی که هیچ داده جدید یا مرتبط به یک مقوله به دست نیامد، مقوله از لحاظ ویژگی‌ها و ابعاد به‌خوبی پرورش یافت و گوناگونی‌های آن را نشان داد و مناسبات میان مقوله‌ها به‌خوبی مشخص و اعتبارشان ثابت شد (استراوس و کربین، ۱۳۹۵: ۲۳۰). مصاحبه‌شوندگان نوجوان براساس امکان دسترسی از طریق شبکه روابط اجتماعی که پیش از آغاز کار و حین انجام آن با نوجوانان داشتیم، انتخاب می‌شدند. مصاحبه‌شوندگان بزرگسال نیز بیشتر از شبکه روابط نزدیک به گروه اول انتخاب شدند تا امکان مقایسه بیشتری فراهم شود.

جمعیت موردهای اولیه ۲۸ نفر و شامل هفت نوجوان دختر، هفت نوجوان پسر، هفت بزرگسال زن و هفت بزرگسال مرد بود، اما در جریان انجام مطالعه در چند مورد یا برای تعمیق بیشتر در داده‌ها نیاز بود سراغ نمونه دیگری هم از آن سنخ برویم یا اینکه نوجوانی که تجربه غنی‌ای داشت برای مصاحبه داوطلب می‌شد و حتی اگر مصاحبه با نمونه مشابه او پیش از آن انجام شده بود، تلاش می‌کردیم فرصت گفت‌وگو با او را از دست ندهیم. درنهایت، در جریان انجام این مطالعه در مجموع ۳۱ مصاحبه عمیق اکتشافی با ۱۷ نوجوان دختر و پسر (۱۵ تا ۱۸ ساله) و ۱۴ بزرگسال زن و مرد (۲۱ تا ۴۸ ساله) در شهر تهران صورت گرفت.

یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل تماتیک (مفهومی) تحلیل شدند. «تحلیل تماتیک روشی است برای تشخیص، تحلیل و بازگویی قالب‌های (تم‌ها) درون داده‌ای. حداقل کارایی این روش، سازمان‌دهی و توصیف داده‌ها با جزئیات کامل است. روش تحلیل تماتیک گاهی از این نیز پیش‌تر رفته و جنبه‌های متفاوت موضوع مورد تحقیق را تفسیر می‌کند» (براون و کلارک، ۲۰۰۶: ۷۹). همه مصاحبه‌های عمیق اکتشافی ابتدا به‌طور کامل پیاده‌سازی و در دو دور کدگذاری و مقوله‌بندی شدند. در پایان فرایند کدگذاری، داده‌ها را در قالب ۱۱ محور

و ۴۱ مقوله منحصربه‌فرد که در مجموع شامل ۷۵۰ کد (نقل قول از مصاحبه‌ها) می‌شد، طبقه‌بندی کردیم که حجمی حدود ۶۰ هزار کلمه یافت.

یافته‌ها

سنخ‌بندی درک بدن نزد نوجوانان

وقتی از سنخ‌بندی درک بدن نزد نوجوانان صحبت می‌کنیم، منظور معیارهایی هستند که براساس آن‌ها دسته‌بندی‌ها و ادراکات رایج درباره بدن شکل می‌یابند. این دسته‌بندی و ادراکات نقشی انکارنشده‌ی در تنظیم روابط اجتماعی میان نوجوانان در گروه همسالان دارد. همچنین هویت‌یابی نوجوانان ارتباط تنگاتنگی با این ادراک دارد و به تبع آن، نظام انتظارات و قواعدی که به ذهنیت و کنش‌های نوجوان شکل می‌دهد نیز در پیوند با همین بدن‌مندی تعریف می‌شود. واضح است که تمایز این ادراکات متفاوت از بدن تصادفی نیست و از نظم مخصوص به خود پیروی می‌کند. دغدغه ما در اینجا پرداختن به همین نظم است. مسئله آن است که این دسته‌بندی‌ها مبتنی بر چه معیارها و از خلال چه سازوگرایی‌های برساخت و متمایز می‌شوند. علاوه بر این، خود این معیارها و سازوگرایی‌ها نیز باید بررسی شوند تا دلالت‌های گسترده‌تر فرهنگی و اجتماعی آن‌ها آشکار شود. در ادامه به این سنخ‌بندی پرداخته‌ایم و باید تأکید کنیم که شناسایی این سنخ‌ها تنها تلاش‌هایی انتزاعی و نظرورزانه در راستای فهم وضعیت موجودند، اما واقعیت همیشه تلفیقی معنادار از آن‌ها را دربردارد.

۱. انگاره زنانگی

انگاره زنانگی به دو طریق در برساخت بدن‌مندی میان نوجوانان نقش دارد. نخست، در تمایزبخشی به دانش‌آموزان پسری که در گروه‌های همسال پسرانه اغلب هدف ارتباط‌گیری قرار می‌گیرند و دوم، در تمایزبخشی به دخترانی که در گروه‌های همسال دخترانه هدف این پیشنهادها یا کنش‌ها هستند. بدین ترتیب این میانجی به دلیل تمایزبخشی به اقلیتی در گروه‌های همسالان، در واقع به الگوهای هنجارین و اکثریتی شکل می‌بخشد. البته این انگاره هرچند در برساخت هر دوی این گروه‌ها نقش دارد، با کیفیات متفاوتی در این زمینه‌ها ظاهر می‌شود. در جمع‌های پسرانه مسائل متفاوتی اهمیت دارد که شباهت هرکدام از آن‌ها به کنش‌هایی که با عنوان کنش‌های زنانه (در گسترده‌ترین معنایش) پذیرفته شده است، می‌تواند سبب تمایزبخشی

به نوجوان شود؛ از جمله نوع راه‌رفتن دخترانه، فرم بدن، سفیدبودن رنگ پوست، چشم رنگی یا استفاده از لنز، موی بور، برداشتن ابروها یا تراشیدن موهای دست، تأخیر در رشد ریش و سبیل، رنگ‌های تند لباس و کفش، پوشیدن لباس‌های به‌اصطلاح بدن‌نما، پوشیدن جوراب کوتاه، تازدن پاچه شلوار، سکوت مداوم در مقابل شوخی‌های نامتعارف، استفاده از اصطلاحات دخترانه و بروز خلیقات دخترانه. کوچک‌ترین شباهتی میان رفتار نوجوانان پسر در این موارد با دختران سبب می‌شود با جذب سرمایه اجتماعی منفی، فشار اجتماعی فراوانی در گروه همسالان برای پذیراندن زنانگی به آنان وارد شود؛ فشاری که درنهایت یا به برقراری رابطه منجر می‌شود یا نوجوان را مجبور می‌کند به الگوی هنجارین بدن نزد گروه همسالان بازگردد. رضا، نوجوان ۱۷ ساله در این زمینه می‌گوید:

«مثلاً راه‌رفتن به نظر من خیلی مهمه، چون راه‌رفتن خاص جذب می‌کنه، بعد اینا راه‌رفتنشون شباهت زیادی به دخترانه داره، مثلاً با عشوه و اینا راه می‌رن.»

در جمع‌های دخترانه هم این ماجرا با شدت متفاوتی جریان دارد. تفاوت اصلی آن است که در گروه‌های همسال دخترانه از آنجا که همگی دختر هستند، زنانگی با معیارهای سخت‌گیرانه‌تری بازنمایی می‌شود؛ معیارهایی که هم‌پوشانی فراوانی با معیارهای زن زیبا یا زن جذاب در فرهنگ عامه دارند و بیشتر از زاویه دید مردانه تعریف می‌شوند؛ برای مثال ظرافت بدن و اعضا، بلندی موها و عشوه‌گری در مدارس دخترانه سبب می‌شود دانش‌آموزان هدف کنش‌های عاطفی قرار بگیرند و به‌عنوان یک اقلیت بدنی تعریف شوند. در هر دو گروه، پسران و دختران نوجوانی که از الگوهای رایج پیروی می‌کنند، اکثریتی تقریباً همگن را تشکیل می‌دهند.

۲. انگاره مردانگی

مانند انگاره زنانگی، انگاره مردانگی نیز از دو طریق در برساخت اقلیت‌های بدنی در گروه همسالان نقش دارد؛ نخست در تمایزبخشی به دانش‌آموزان دختری که در مدارس دخترانه، دیگر دانش‌آموزان را هدف پیشنهادهای ارتباطی قرار می‌دهند که البته این دسته از دانش‌آموزان به‌دلیل جذابیت فزاینده خود میان همسالان در مواردی پیشنهادهایی نیز از سوی دیگر دانش‌آموزان دریافت می‌کنند یا هدف ابراز علاقه آنان قرار می‌گیرند. این انگاره در وهله دوم خود را در تمایزبخشی به پسرانی نشان می‌دهد که در مدارس پسرانه دیگران را هدف پیشنهادهای ارتباطی خود قرار می‌دهند. مانند انگاره زنانگی، اینجا نیز به‌واسطه تفاوت جنسیت

با کیفیت متفاوتی از بروز و ظهور انگاره مردانگی مواجهیم. مهم‌ترین ویژگی‌هایی که در جمع‌های دخترانه به تمایزبخشی به این دسته از نوجوانان منجر می‌شود، در پیوند مستقیم با ویژگی‌های به اصطلاح مردانه است؛ از جمله نوع راه رفتن پسرانه، پوست غیرلطیف، مدل موی کوتاه و پسرانه، برنداشتن ابروها و نزدن موهای بدن، آرایش نکردن و لاک نزدن، استفاده از زیورآلات نامتعارف، پوشیدن لباس و کفش پسرانه، استفاده مداوم از رنگ‌های تیره در تیپ ظاهری و استفاده از اصطلاحات پسرانه. این شباهت میان دختران و پسران در جمع‌های دخترانه سبب کسب سرمایه اجتماعی مثبت توسط دختران می‌شود، آنان را به شخصیت‌هایی اغلب محبوب در گروه همسالان بدل می‌کند و در مواردی اسم خاص «تام‌بوی»^۱ را به خود اختصاص می‌دهد. گاهی حتی این دسته از دختران که رؤیای مردانگی را در سر دارند، جلوی رشد طبیعی بدن خود برای حفظ شباهت‌هایی این‌چنین می‌گیرند. علاوه بر این، ویژگی‌های مذکور اکنون نوعی کارکرد نمادین در جمع‌های دخترانه یافته‌اند؛ برای مثال دخترانی که مایل‌اند شکلی از رابطه صمیمی-عاطفی را با دیگر دختران همسال برقرار کنند، با کوتاه کردن موهایشان یا نمادهایی این‌چنین پیامشان را به کل گروه همسالان مخابره می‌کنند. زینب، ۱۷ ساله در این زمینه می‌گوید:

«دخترها جایگزین. برای همین شبیه پسران، چون می‌بینیم بیشتر روابط بچه‌ها این‌جوریه که یکی اون وسط پسره. اصلاً بین پسر بودن کول بودن به حساب می‌آد.» همچنین مریم، ۱۷ ساله این تشابه و جایگزینی را در کنش‌های دختران همسالش می‌بیند و می‌گوید: «بین کاملاً رابطه‌شون مثل رابطه دختر و پسره دیگه، مثلاً از طرز نگاه کردنشون، طرز حرف زدنشون، کارایی که می‌کنن.»

در جمع‌های پسرانه، مسئله به صورت دیگری نمایان می‌شود. پسرانی که بیشتر با معیارهای مردانگی در فرهنگ عامه انطباق دارند، در موارد بسیاری در جایگاه سلطه‌گر در مقایسه با دیگران قرار می‌گیرند. از جمله این معیارها می‌توان به رشد و قدرت بدنی، رشد ریش و سبیل، استفاده از اصطلاحات بزرگسالان (بیشتر در قالب فحاشی) و بروز کنش‌های بزرگسالانه (بیشتر در قالب شوخی‌های نامتعارف) اشاره کرد. انگاره مردانگی در جمع‌های پسرانه برای اینکه تمایزبخش باشد، باید شدت و خشونت بیشتری به نسبت انگاره مردانگی در جمع‌های دخترانه از خود نشان دهد. پگاه، نوجوان ۱۷ ساله درباره رؤیایش در رابطه عاطفی با دوستش می‌گوید:

1. Tomboy

«توی اون رؤیا تصویرایی که بود قشنگ شبیه به شوهر بود. مثلاً داره کار می‌کنه، من براش قهوه می‌ذارم. موهای بچه‌مون رو می‌بافه، به بچه‌اش می‌گه بابا.»
چنان‌که می‌بینیم انگاره مردانگی با قوتی انکارنشده‌ی در این رابطه حضور دارد و گویی جای خالی مرد پر شده است.

۳. فوران عواطف و هیجان‌ها

اهمیت کمبودهای عاطفی در زندگی روزمره نوجوانان را هرگز نباید دست‌کم گرفت. از یک سو، فرسایش هم‌بستگی و اعتماد اجتماعی طی سال‌های گذشته تأثیراتی بر روابط درون‌خانوادگی داشته است و از سوی دیگر، با وقوع بحران‌های اقتصادی از ابتدای دهه نود شمسی، والدین بسیاری ناگزیر شده‌اند زمان بیشتری را به کار و تلاش برای تأمین معاش اختصاص دهند و میزان روابط آنان با فرزندانشان و وقتی که برای آنان می‌گذارند، به شکل قابل توجهی کاهش یافته است. همچنین امکان سازمان‌دهی و بروز کنش‌های جمعی که یکی از منابع مهم شادی و لذت اجتماعی و جذب و تخلیه عواطف است نیز روزبه‌روز در جامعه ایرانی کاهش یافته است. در چنین شرایطی، دور از انتظار نیست که نوجوانان تلاش کنند خلأهای عاطفی خود را از خلال فرایندهایی جایگزین جبران کنند که دست ناظران و کنترل‌کنندگان از آن کوتاه است. این عواطف و هیجان‌ها سبب می‌شوند در لحظاتی که می‌توانیم آن‌ها را لحظات فوران بنامیم، نوجوانان درکشان از بدن را به شکل لحظه‌ای تغییر دهند. این تغییر لحظه‌ای اگر در شرایط زمینه‌ای مناسبی قرار گیرد و سبب شود نوجوانان از آن وضعیت احساس رضایت کنند، می‌تواند به تغییری بلندمدت‌تر بدل شود و گاهی تا چند سال طول بکشد. در واقع لحظه فوران به کمک عوامل تسهیلگر زمینه‌ای، در ذهن و زندگی نوجوان امتداد می‌یابد. درگیر شدن دانش‌آموزان در روابط عاطفی با سایر هم‌دوره‌ای‌ها، در بیشتر موارد سبب می‌شود توجه زیادی را جذب کنند. درباره دختران نیز این توجه بیشتر همراه با نوعی محبوبیت و سرمایه اجتماعی مثبت وجود دارد. به نظر می‌رسد این شیوه در مقایسه با بسیاری دیگر از شیوه‌های جذب حمایت عاطفی بیشترین آورده و کمترین هزینه را برای نوجوانان دارد. این مسئله می‌تواند در گسترده‌تری بیشتر این کنش‌ها در گروه‌های همسال دختران نوجوان تأثیرگذار باشد.

۴. عقاید نوگرایانه

آخرین نیرویی که در برساخت ادراکات بدن‌مند میان نوجوانان نقش دارد عقاید و باورها هستند. تغییرات نسلی و حضور مداوم در معرض جریان‌های رسانه‌ای روز سبب شده است برای بسیاری از نوجوانان امروزی بدن و جنسیت به‌طور کلی معنای یکپارچه‌ای را که در گذشته داشت، از دست بدهد. این دست نوجوانان ابایی از صحبت آشکار درباره‌ی علائق، نیازها و فانتزی‌هایشان ندارند و گرایش‌های درونی و روانی‌شان را تا حد زیادی به رسمیت می‌شناسند. تمایل این دسته به روابط عاطفی، در بسیاری از مواقع جنبه‌ی تجربی دارد؛ یعنی آن‌ها می‌خواهند این رابطه را نیز به کوله‌بار تجربه‌های خود بیفزایند؛ خواستنی که می‌تواند تنها از سر کنجکاوی باشد. سونیا، نوجوان ۱۷ ساله که حسی یکسان به هر دو گروه دختر و پسر دارد، معتقد است در زمینه‌ی چنین تعلقی اختیار و حق‌گزینش‌گری در ارتباط وجود ندارد و «آدم نمی‌تونه اصلاً برای خودش [چنین چیزی رو] مشخص کنه.» چنانکه می‌بینیم، در این موارد با درکی بسیار سیال از بدن روبه‌رو هستیم. درکی که به تعبیر سونیا می‌تواند در صبح یک روز وقتی از خواب بیدار می‌شویم، تغییر کند. این شکل از تغییرات شدید و متعدد اغلب در رواج و محبوبیت عقاید نوگرایانه میان نوجوانان ریشه دارد.

سنخ‌بندی مواجهه‌ی بزرگسالان با بدن‌مندی نوجوانان

مواجهه‌ی بزرگسالان با بدن‌مندی نوجوانان در واقع همان قضاوت ارزشی آنان به رویکردها و کنش‌های نوجوانان در باب بدن است. همین‌جاست که مسئله‌ی نسل اهمیت می‌یابد. بزرگسالانی که از نسل‌های پیشین هستند، بیشتر آنچه در زیست روزمره نوجوانان می‌بینند، برایشان عجیب و حیرت‌آور است. جالب آنکه آن‌ها وقتی به صحبت و قضاوت درباره‌ی بدن‌مندی نوجوانان می‌رسند، بیش از آنکه به ادراکات غالب در این موضوع پردازند، یعنی همان بدن‌مندی هنجارین که تفاوت چشمگیری با بدن‌مندی نسل‌های پیشین ندارد، به ادراکات اقلیتی، اما جدید می‌پردازند و اغلب ناخودآگاه آن را به یک نسل تعمیم می‌دهند و این درک از بدن را ویژگی نسل جدید می‌دانند که گاهی آن را با «دهه‌ی هشتادی‌ها» خطاب قرار می‌دهند و گاهی با عباراتی مانند «بچه‌های امروزی» و غیره. به‌هرحال، به‌نظر می‌رسد دست‌کم در گفت‌وگوهای روزمره بزرگسالان مایل‌اند توجه و تأکید فراوانی بر ادراکات اقلیتی بگذارند و رویکردی آسیب‌شناسانه در برابر آن درنظر بگیرند. البته این واکنش همه‌ی بزرگسالان نیست. براساس مجموعه‌ی یافته‌ها و

کدگذاری‌های چندگانه‌ای که دربارهٔ این واکنش‌ها انجام گرفت، سه سنخ کلی استخراج شد:
۱. داغ ننگ، ۲. مدال افتخار، ۳. بی‌اعتنایی.

۱. داغ ننگ

این سنخ فراگیرترین و جدی‌ترین واکنش بزرگسالان به بدن‌مندی نوجوانان است. آنان در بیشتر موارد تلاش می‌کنند از نسبت نوجوانان و بدنشان انتقاد کنند و داغ ننگ به آن بزنند. این نقد می‌تواند حوزهٔ مختلف بدن‌مندی نوجوانان، از پوشش گرفته تا سایر مناسبات و کنش‌هایشان در حوزهٔ عمومی را دربرگیرد. این دسته از بزرگسالان، از میان سنخ‌های درک بدن نزد نوجوانان، در بیشتر موارد توجه خود را به دو سنخ «فوران عواطف و هیجان‌ها» و «عقاید نوگرایانه» معطوف کرده و تلاش می‌کنند این ادراکات را ناشی از مسائلی مانند ناپختگی نوجوانان، مشکلات خانوادگی و تربیتی آنان و حتی بی‌بندوباری‌شان بدانند. فاطمه، ۴۳ ساله دربارهٔ نوجوانانی که بدن‌مندی خاص و اقلیتی دارند، می‌گوید: «خیلی از کسانی که جذب این می‌شن، کسانی‌ان بیشتر که توی خانوادهٔ خودشون از نظر محبت مشکلاتی دارن؛ مثلاً پدر و مادر جدا شدن یا پدر بیماره یا مثلاً بچهٔ آخر با تفاوت سنی زیادن، خلاصه یه خلأ محبت دارن.» همچنین مینو، ۳۰ ساله، دربارهٔ این نوجوانان می‌گوید:

«بعضی‌هاشون هیچ حدومرزی واسه... خودشون قائل نیستن و دوست دارن همه چی رو

تجربه کنن.»

لحن آن‌ها و نوع تأکیدشان بر خلأ محبت یا حدومرز نشان‌دهندهٔ رویکرد منفی آنان به این وضعیت است.

۲. مدال افتخار

گروه دوم بزرگسالان که تعدادشان از گروه اول بسیار کمتر به نظر می‌رسد، دقیقاً در نقطهٔ مقابل قرار دارند. این دسته از بزرگسالان که فاصلهٔ نسلی کمتری با نوجوانان دارند، این طغیان و خلاف جریان شناکردن نوجوانان را تشویق می‌کنند. به نظر می‌رسد این همراهی و تشویق ناشی از فشارهایی باشد که نسل‌های پیشین (مثلاً متولدین دههٔ شصت و به‌ویژه دههٔ هفتاد) در این زمینه تجربه کرده‌اند و نتوانسته‌اند تجربه‌ها و ادراکات بدنی خود را آن‌طور که مایل بودند، شکل دهند؛ به همین دلیل حالا که می‌بینند نوجوانان امروزی با جسارت بیشتری انواع مختلف بدن‌مندی را تجربه می‌کنند، حامی آنان هستند و تلاش می‌کنند برای ادامهٔ این مسیر تشویقشان

کنند؛ برای مثال، مهدی ۲۱ ساله در این زمینه می‌گوید: «بالاخره نمی‌شه از بچه‌ها انتظار داشت مثل بیست سال پیش باشن. خیلی چیزها تغییر کرده. زندگی ماها هم تغییر کرده. خب اینا هم تغییر کردن دیگه.» البته جالب است که این رویکرد بیشتر به دیگران است؛ یعنی همین بزرگسالان زمانی که پای این تجربه‌ها به زندگی نزدیکان خودشان (مثلاً خواهر و برادر یا فرزندان‌شان) باز شود، نه به شدت گروه اول، اما آن را نهی می‌کنند و حتی در مواردی آن را آسیب‌زا می‌دانند.

۳. بی‌اعتنایی

بی‌اعتناها گروه سوم از بزرگسالان هستند و به نظر می‌رسد در مقایسه با سایر افراد مصاحبه‌شونده و نمونه‌های پژوهش، در اقلیت قرار داشته باشند. البته جنس این بی‌اعتنایی نیز میان این گروه همگن نیست. بخش اول این گروه در این معنا بی‌اعتنا هستند که به‌طور کلی توجهی به بدن‌مندی نوجوانان ندارند و به نظرشان بی‌اهمیت است و اساساً ارزش پرداختن و صحبت کردن ندارد. گاهی مرزهای این جنس از بی‌اعتنایی با انکار از میان می‌رود و نمی‌توان تشخیص داد که این بی‌اعتنایی آیا به‌راستی بی‌اعتنایی است یا حاصل انکار مداوم و بلندمدت سبک زندگی و ادراکات بدنی نوجوانان، اما بخش دوم ضمن اطلاع از ادراکات رایج اکثریتی و اقلیتی میان نوجوانان، موضعی معتدل‌تر دارند و تلاش می‌کنند تفاوت‌های نسلی میان خودشان و نوجوانان را به رسمیت بشناسند و تلاش کنند به‌جای تشویق یا تنبیه آن‌ها، در کنارشان باشند و کمکشان کنند. البته بی‌اعتنایی در میان این بخش به‌معنای آن نیست که خودشان نگاه ارزشی و هنجارین به موضوع ندارند، این نگاه را دارند، اما تلاش می‌کنند در مواجهه با نوجوانان، ماجرا را از زاویه دید آن‌ها ببینند. حسین، ۲۷ ساله، در این زمینه می‌گوید:

«من ترجیح می‌دم به‌جای اینکه بچه‌ها ازم بترسن بیان ازم سؤال بپرسن. ممکنه به وقتی از سؤالشون جا بخورم یا حتی ناراحت بشم که چرا ذهنشون با چنین چیزی درگیره، ولی بهتر از اینه که خودشون تنهایی تصمیم بگیرن. حداقل این جور می‌شاید من بتونم به کار مثبتی بکنم.»

بحث و نتیجه‌گیری

وقتی با نگاه به جزئیات پیش‌گفته به سازورگ‌ها و میانجی‌های ادراک بدن در میان نوجوانان می‌اندیشیم، نمی‌توانیم نقش تعیین‌کننده سیاست‌های جنسیتی رسمی در سطح قانون و غیررسمی در سطح خانواده‌ها و سنت را نادیده بگیریم. نکته جالب‌توجه این است که همان‌طور که در دو

سنخ نخست بدن‌مندی میان نوجوانان نشان دادیم، سازوبرگ تمایزبخشی بدن‌ها در میان نوجوانان همچنان از الگوهای سنتی و مورد تأیید جامعه (انگاره‌های زنانگی و مردانگی) پیروی می‌کند. هرچند خود نوجوانان احساس و تصور دیگری دارند و گمان می‌کنند در این مواقع به‌واسطه جایگزینی نقش‌های جنسیتی درون یک جنس در حال مقاومت در مقابل نظم غالب هستند، در شرایط کنونی این دردسترس‌ترین راه برای پرکردن خلأ نقشی دیگری در زندگی‌شان است. در راه پرکردن این خلأ آن‌ها اغلب از انگاره‌های سنتی و تأییدشده بزرگسالان بهره می‌برند؛ فقط اینکه آن را به شیوه‌ای پر می‌کنند که مورد تأیید بزرگسالان و جامعه نیست. به‌نظر می‌رسد، در محیط‌های اجتماعی زمانی که نقشی با کارکرد مشخص حذف شود یا غایب باشد، دیر یا زود شخص دیگری آن جایگاه نقشی را پر کرده و همان‌طور رفتار می‌کند که از آن جایگاه انتظار می‌رود. نمونه‌هایی از این جایگزینی را می‌توانیم در محیط‌های کاری یا حتی کارهای گروهی غیررسمی ببینیم که شخصیت برخی افراد در این محیط‌ها با شخصیتشان خارج از آن تفاوت‌ها و گاهی تضادهای چشمگیری دارد.

سنخ‌های سوم و چهارم مسائل متفاوتی را پیش‌روی ما می‌گذارند. انتظار می‌رود نیازهای عاطفی ابتدایی و حداقلی کودکان و نوجوانان به بهترین شکل در محیط خانواده تأمین شود، تا اینکه آن‌ها سراغ حامیان یا تأمین‌کنندگانی بیرون از خانواده بروند. بر کسی پوشیده نیست که ساختار صمیمیت در خانواده ایرانی در طول چند دهه گذشته با تغییراتی جدی مواجه شده است (هرچند شرح دقیقی از آن نداریم) و به همین دلیل، پیش‌بینی می‌شود نوجوانان هم تحت تأثیر همین شرایط نتوانند نیازهای عاطفی خود را نادیده بگیرند. در سنخ چهارم، زمانی که پای عقاید شخصی به میان می‌آید، با وضعیتی کاملاً متفاوت با سه وضعیت پیشین روبه‌رو هستیم. این وضعیت به شکلی واقعی و کامل در تضاد با ارزش‌ها و نگرش‌های نسل‌های پیشین در باب بدن است و این تقابل از سوی هر دو طرف این مجادله (نوجوانان و بزرگسالان) کاملاً پذیرفته شده است.

در رابطه با مواجهه بزرگسالان نیز به‌نظر می‌رسد دو مواجهه نخست (داغ ننگ و مدال افتخار) در دو سر افراطی طیف مواجهات قرار دارد و از همین‌رو هر دوی آن‌ها می‌تواند آسیب‌هایی به‌دنبال داشته باشد. آنان که داغ ننگ می‌زنند، معمولاً وضعیتی اقلیتی را به کلیت یک نسل تعمیم می‌دهند و به‌نوعی با برجسب‌زنی به آن‌ها، فشاری ناخواسته وارد می‌کنند تا باقی‌شان هم این نقش را بپذیرند و خود را در تقابل با نسل‌های پیشین تعریف کنند. تبعات کنش

اعطاکنندگان مدال افتخار نیز به همین شکل است و به همگن‌سازی نسل‌های جدید در راستای مخالفت با نسل‌های پیشین منجر می‌شود؛ چراکه آنان برای دریافت توجه و تشویق نیازمند بروز چنین مخالفتی هستند. از میان بی‌اعتناها هم گروه اول که بی‌اعتنایی‌شان همراه با انکار است، شاید به آرامش روانی خودشان کمک کنند، اما نمی‌توانند تغییری در شرایط واقعی ایجاد کنند. در این میان، به نظر می‌رسد گروه دوم از بی‌اعتناها، بهترین جایگاه را در این منازعه نسلی اشغال کرده‌اند. آن‌ها ضمن داشتن ارزش‌ها و هنجارهای مخصوص به خود، تلاش نمی‌کنند خواست خودشان را بر نسل‌های جدیدتر تحمیل کنند و بیشتر به دنبال هدایت و کمک به آنان در شرایط بحرانی هستند و اولویت نخستشان کاهش فشارها و خطرات احتمالی در تصمیم‌گیری‌های بدن‌مند نوجوانان است. موضع این گروه در صورت فراگیر شدن میان بزرگسالان می‌تواند به کاهش تقابل‌های نسلی و توافق بر سر وجوه مشترک منجر شود.

در پایان، نباید از این نکته غافل شویم که وجود و استمرار معیارهای سنتی در درک بدن نزد نوجوانان، در لایه‌های عمیق این درک مستتر است و خود را به‌سادگی نمایان نمی‌کند؛ به همین دلیل بسیاری از نوجوانان و بزرگسالان وجود و استمرار این معیارها را انکار می‌کنند. فهم زمینه‌های این انکار هم چندان دشوار نیست. بخشی از رضایت‌مندی و هویت‌یابی نوجوانان دقیقاً از تقابلی می‌آید که میان خودشان و نسل‌های پیشین احساس می‌کنند. پذیرش این هم‌گرایی در معیارهای درک بدن میان خودشان و نسل‌های پیشین، سبب می‌شود آن‌ها در هویت‌یابی خودشان دچار بحران شوند. از طرف دیگر، مقاومت بزرگسالان در مقابل پذیرش این هم‌گرایی نیز بیشتر از این جهت است که با وجود این قرابت در لایه‌های زیرین، صورت‌های ظهور و بروز ادراکات بدن‌مند میان نوجوانان تفاوت‌های چشمگیری با نسل‌های پیشین دارد و به همین دلیل بزرگسالان نمی‌توانند به‌سادگی بپذیرند که در پس این صورت‌های غریب و حیرت‌آور، شباهت‌هایی عمیق و جدی وجود دارد. به نظر می‌رسد فرض چنین تقابلی دست‌کم در مواردی می‌تواند برای نسل‌های پیشین نیز هویت‌بخش باشد؛ به همین دلیل، گویی دو طرف این معادله در توافقی بین‌الذهانی، بنا دارند به‌جای تأکید بر شباهت‌هایی که میانشان جاری است، بر وجوه افتراق تأکید کنند تا مرزهای میان خود و دیگری را به‌مثابه دو یا چند گروه نسلی، هرچه بیشتر قوام ببخشند. به عبارت بهتر، هرچند در واقعیت ما تنها با نوعی تفاوت نسلی (آن هم در شکل بروز و ظهور بدن‌مندی و نه قواعد حاکم بر آن) روبه‌رو هستیم، هم

نوجوانان و هم بزرگسالان گرایش دارند تا این تفاوت را به شکل نوعی تعارض نسلی (که گویی تفاوت‌هایی عمیق و بنیادین دارد) ببینند تا بدین طریق هویت نسلی خود را تقویت کنند.

منابع

- اباذری، یوسف و نفیسه حمیدی (۱۳۸۷)، «جامعه‌شناسی بدن و پاره‌ای مناقشات»، پژوهش زنان، شماره ۶: ۱۲۷-۱۶۰.
- استراوس، انسلم و جولیت کربین (۱۳۹۵)، مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمينه‌ای، ترجمه ابراهیم افشار، تهران: نشر نی.
- اسکانفلد، ویلیام (۱۳۷۲)، «تصویر ذهنی نوجوانان از بدن»، ترجمه شروین شمالی، تربیت، شماره ۸۴: ۵۰-۵۵.
- بی، ارل (۱۳۹۲)، روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، دوجلدی، ترجمه رضا فاضل، تهران: سمت.
- بلیکی، نورمن (۱۳۸۴)، طراحی پژوهش‌های اجتماعی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.
- رشید، خسرو (۱۳۹۴)، «رفتارهای پرخطر در بین دانش‌آموزان نوجوان دختر و پسر شهر تهران»، رفاه اجتماعی، شماره ۵۷: ۳۱-۵۶.
- عبدالحسینی، اشرف و منصور حقیقتیان (۱۳۹۶)، «عوامل اجتماعی مؤثر بر مدیریت بدن در نوجوانان و جوانان دختر و پسر شهر اصفهان»، رفاه اجتماعی، شماره ۶۷: ۲۳۳-۲۷۱.
- فاضلی، نعمت‌الله و فرشته مزین (۱۳۹۲)، «خوانش دانش‌آموزان دختر از کدهای پوشش مدرسه در دبیرستان‌های دخترانه تهران»، مجله جامعه‌شناسی ایران، شماره ۲: ۱۲۳-۱۵۰.
- لو بروتون، داوید (۱۳۹۲)، جامعه‌شناسی بدن، ترجمه ناصر فکوهی، تهران: ثالث.
- یزدانی، فاطمه (۱۳۹۵)، از مدرسه تا خانه: بررسی زندگی روزمره دختران دانش‌آموز هنرستانی در فاصله زمانی مدرسه تا خانه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- Abazari, Y., and Hamidi, N. (2008), "Sociology of the Body and Some Disputes", *Women's Research*, No. 4: 127-160. (In Persian)
- Abdolhoseyni, A., and Haghigatian, M. (2018), "Social Factors Affecting Body Management in Adolescent and Young Girls and Boys in the City of Isfahan". *Social Welfare*, No. 67: 233-271. (In Persian)
- Babbie, E. (2013), *The Practice of Social Research*, Translated by: R. Fazel, Tehran: Samt. (In Persian)
- Blaikie, N. (2013), *Designing Social Research*, Translated by: H. Chavoshian, Tehran: Ney. (In Persian)
- Bourdieu, P. (1998), *Practical Reason: On the Theory of Action*, Cambridge: Polity Press.
- Braun, V., and Clarke, V. (2006), "Using Thematic Analysis in Psychology", *Qualitative Research in Psychology*, No. 2: 77-101.
- Connell, R. W. (1996), "Teaching the Boys: New Research on Masculinity, and Gender Strategies for Schools", *Teacher's College Record*, No. 2: 206-235.

- Dillon, D. R., and Moje, E. B. (1998), Adolescent Identities as Demanded by Science Classroom Discourse Communities Elizabeth Birr Moje University of Michigan Deborah R. Dillon University of Minnesota, in: **Reconceptualizing the Literacies in Adolescents' Lives**, 193–222.
- Fazeli, N., and Mozayan, F. (2013), “School Girls and Resistance to the Veil: Case of Public-School Girls in Tehran”, **Iranian Sociological Association**, No. 2: 123–150. (*In Persian*)
- Frost, L. (2001), **Young Women and the Body: A Feminist Sociology**, New York: Palgrave Macmillan.
- Gondoli, D., Corning, A., Blodgett, E., and Bucchianeri, M. (2011), “Heterosocial Involvement, Peer Pressure For Thinness And Body Dissatisfaction Among Young Adolescent Girls”, **Journal of Body Image**, No. 8: 143–148.
- Green, E., and Singleton, C. (2006), “Risky Bodies at Leisure: Young Women Negotiating Space and Place”, **Sociology**, No. 5: 853–871.
- Güneri, O., Sümer, Z., and Yildirim, A. (1999), “Sources of Self-identity among Turkish Adolescents”, **Adolescence**, No. 34: 535–546.
- Kertzer, D. I. (1983), “Generation as a Sociological Problem”, **Annual Review of Sociology**, No. 9: 125–145.
- Kirk, D. (1999), “Embodying the School/Schooling Bodies: Physical Education as Disciplinary Technology”, **The Extra-Ordinary School: Parergonality and Pedagogy**, New York, Peter Lang: 181-196.
- Kirk, D., and Tinning, R. (1994), “Embodied Self Identity, Healthy Lifestyles and School Physical Education”, **Sociology of Health and Illness**, No. 5: 600–625.
- Kovarik, J. (1994), “The Space and Time of Children at the Interface of Psychology and Sociology”, in **Childhood Matters: social theory, practice and politics**. Jens Qvortrup, Marjatta Bardy, Giovanni Sgritta, Helmut Wintersberger. (eds). Avebury, Aldershot : 101–122.
- Le Breton, D. (2013), **Sociology of Body**, Translated by: N. Fakouhi, Tehran: Saless. (*In Persian*)
- McCrindle, M., and Wolfinger, E. (2011), **The ABC of XYZ: Understanding the Global Generations**, Sydney: UNSW.
- Mead, M. (2003), **Sex and Temperament in Three Primitive Societies**, 1st Perennial ed., New York: Harper Collins.
- Murray, K., Byrne, D. G., and Rieger, E. (2011), “Investigating Adolescent Stress and Body Image”, **Journal of Adolescence**, No. 34: 269–278.
- Rashid, K. (2015), “Risky Behaviors among Adolescent Boy and Girl Students in Tehran”, **Social Welfare**, No. 57: 31–56. (*In Persian*)
- Schonfeld, W. (1993), “Adolescents' Mental Image of the Body”, Translated by: S. Shomali, **Training**, No. 84: 50–55. (*In Persian*)
- Shilling, C. (1993), **The Body and Social Theory**, London: Sage.
- Strauss, A., and Corbin, J. (1998), **Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory**, Translated by: E. Afshar, Tehran: Ney. (*In Persian*)
- Ungar, M. (2000), “The Myth of Peer Pressure”. **Adolescence**, No. 137: 167–180.
- Yazdani, F. (2013), **From School until Home: The Everyday Life of Girls Attending School of Art Within the Time After School until Home**, Master Thesis, University of Tehran. (*In Persian*)